

UOT327; 930.22

**AVROPA İTTİFAQININ CƏNUBİ QAFQAZ
SİYASƏTİNİN FORMALAŞMASI****T.X.VƏLİYEVƏ**
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutu
Veliyeva-tomris@yahoo.com

Məqalədə Avropa İttifaqının Cənubi Qafqaz siyasətinin formalaşması məsələləri geniş təhlil edilir. Qeyd edilir ki, Cənubi Qafqaz ölkələrinin Avropa İttifaqı ilə yaxınlaşması uzun və mərhələli prosesdir. Bir tərəfdən, müasir mərhələdə integrasiya prosesləri bir sıra problemlərlə, əsasən də region ölkələri ərazisində mövcud olan münaqişələrin uzadılması nəticəsində çətinləşir. Avropa İttifaqında anlayırlar ki, öz həllini tapmamış münaqişələrin həllinə nail olmadan regionda heç bir dayanıqlı stabilliyə nail olmaq olmaz. Digər tərəfdən, Cənubi Qafqaz regionunda Avropa siyasətinin formalaşması eyni zamanda beynəlxalq xarakterli problemlərlə qarşılaşır. Belə ki, Cənubi Qafqaz ABŞ, Rusiya, Türkiyə, İran və digər dövlətlərin maraq mərkəzində olması səbəbindən Avropa İttifaqı bu regionda öz mövqeyini müəyyənləşdirərkən bir çox beynəlxalq aktorların maraqları ilə qarşılaşır.

Açar sözlər: region ölkələri, qlobal problemlər, münaqişələrin həlli, integrasiya prosesləri, beynəlxalq münasibətlər, daxili təhlükəsizlik, xarici təhlükəsizlik

Sosialist düşürgəsinin parçalanması və Sovet İttifaqının süqutu dünya siyasi xəritəsinin ciddi şəkildə dəyişməsi, yeni müstəqil dövlətlərin meydana gəlməsi və Avropa təhlükəsizlik sisteminin yenidən formalaşdırılması zərurəti ilə nəticələndi. Totalitar kommunist sisteminin dağılması həmçinin Avropa İttifaqının postsovet (keçmiş Sovet İttifaqı) respublikalarına dair siyasətinə təsir göstərdi. Belə ki, Avropa İttifaqı özünün Şərqi Avropa siyasətini formalaşdırmağa başladı. Bu siyasət, bir tərəfdən, Cənubi Qafqaz ölkələri də daxil olmaqla keçmiş sovet respublikalarına texniki yardımlara, digər tərəfdən isə, ayrı-ayrı ölkələrlə, o cümlədən Cənubi Qafqaz ölkələri ilə ticari və iqtisadi əməkdaşlığa dair razılaşmalara əsaslanırdı. Qeyd edilməlidir ki, Avropa dövlətlərinin Cənubi Qafqaz siyasəti bu region respublikalarında baş vermiş silahlı münaqişələrlə bağlı hələ SSRİ dağılmamışdan əvvəl 80-ci illərin sonunda aktivləşdi. Belə ki, 1987-ci ildə Qorbaçovun iqtisadi məsələlər üzrə müşaviri akademik Aqanbekyanın Fransa erməni diasporunun nümayəndələri ilə söhbətinin dərc edilməsi Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlamasına səbəb olmuş əsas hadisələrdən biri oldu. Tomas de Vall bu hadisə ilə bağlı yazır ki, “Qorbaçovun

İqtisadi məsələlər üzrə aparıcı müşavirlərindən biri Aqanbeqyan 16 noyabrda Parisdə “İnterkontinental” otelində bir qrup fransız ermənisi ilə görüşdü və onlara problemlə bağlı öz təkliflərini verdi: “Dağlıq Qarabağı Ermənistanla qaytarsaydılar xoşbəxt olardım. İqtisadçı kimi hesab edirəm ki, onların Azərbaycandan daha çox Ermənistanla sıx əlaqələri var. Mən artıq bu barədə təkilif verməmişəm və ümid edirəm ki, bu ideyalar yenidənqurma və demokratiya ruhunda həyata keçiriləcək”. Aqanbeqyanın baxışları fransa kommunistlərinin Sovet İttifaqında da yayımlanan “Yumanite” qəzetində nəşr edildi. Azərbaycanlılar ilk dəfə akademik mənəz bu açıqlamalarından ermənilərin onlara qarşı apardıqları kampaniyadan əgah oldular” (1). Həmin dövrdə Fransanın erməni diasporu Avropada Ermənistanın və Dağlıq Qarabağda məskunlaşmış ermənilərin müsbət obrazının formalaşmasına ciddi səylər göstərirdi. Belə ki, hələ 1990-cı ildə Moskvada nəşr edilən populyar “Комсомолская правда” qəzeti Daşnaksutyun partiyasının nümayəndəsi A.Papazyanın Fransa televiziyasının Beşinci proqramına müsahibəsinə istinad edərək bütün dünyada erməni diasporunun səfərbər edildiyini bildirdi. “Комсомолская правда” qəzetinə əsasən Papazyan həmin müsahibədə demişdi ki, ABŞ, Kanada, Fransa, Livan və bir sıra digər ölkələrin erməni icmalarında kömək üçün Ermənistanla getmək istəyən könüllülərin toplanması başlayıb (2).

Həmin dövrdə Fransada erməni və gürcü diasporları Cənubi Qafqazda baş verən hadisələri diqqətlə izləyirdilər. Bu səbəbdən rus tədqiqatçısı Yumatov qeyd edir ki, Fransanın indiyədək Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin, sonradan isə Gürcüstanda baş vermiş münaqişələrin tənzimlənməsinə dair beynəlxalq danışıqlarda aktiv iştirak etməsinin təsadüfi olmadığını vurğulayır. O, eyni zamanda vurğulayır ki, SSRİ-nin süqutunadək və onun süqutundan bir müddət sonra Aİ ölkələrinin Cənubi Qafqaz regionu ilə bağlı heç bir xüsusi strategiyası mövcud deyildi. Sovet İttifaqının süqutundan sonra Cənubi Qafqaz bütün aparıcı regional (Rusiya, Türkiyə və İran) və qeyri-regional (ABŞ, Aİ, NATO, Çin, ərəb ölkələri) aktorların maraqlarının kəsişdiyi məkana çevrildi. Aparıcı regional və qeyri-regional aktorların maraqlarının Cənubi Qafqazda toqquşması Qara dənizi və Xəzər dənizi akvatoriyası və resursları üzrərində nəzarət uğrunda mübarizə və regionun enerji resurslarının Avropaya nəqli üçün vacib yol olması ilə şərtlənirdi (3).

Maastrixt müqaviləsi 1993-cü ildə qüvvəyə mindikdən sonra Avropa İttifaqının Cənubi Qafqaz siyasətinin mərkəzi elementlərindən birini münaqişə tənzimlənməsi təşkil edir. Mövcud olan münaqişələr kontekstində Cənubi Qafqaz Aİ-nin təhlükəsizliyinə təsir edən bütöv region kimi qəbul edilir. Avropa İttifaqında Cənubi Qafqazın bütöv bir faktor kimi qiymətləndirilməsi 1990-cı illərin əvvəllərindən həm Avropadaxili, həm də regional maraqların təsiri altında formalaşmışdır.

SSRİ-nin parçalanması nəticəsində Avropa İttifaqı tanış olmayan yeni müstəqillik qazanmış dövlətlərlə münasibətlərin qurulması zərurəti ilə üzləşdi. Həmin dövrdə Avropa İttifaqında Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiyada baş verən proseslərə dair məlumatlılıq dərəcəsi çox zəif idi və Aİ üçün bu region

Şimaldan Rusiya, Şərqdən Çin, Cənub və Cənubi-Qərbdən Əfqanıstan, İran və Türkiyə yerləşmiş ərazi kimi qəbul edilirdi. Qeyd edilməlidir ki, Avropa İttifaqında formalaşmış bu ümumi yaxınlaşma öz əksini Avropa Komissiyası tərəfindən SSRİ dağılıqdan sonra dərhal işlənib hazırlanmış TASİS (MDB ölkələrinə və Monqolustana texniki yardım) proqramında öz əksini tapmışdı. Avropa İttifaqının postsovet məkanının əksər dövlətləri ilə tərəfdaşlıq və əməkdaşlığa dair imzaladığı nümunəvi münaqişələr də Aİ-də region ölkələrinə standartlaşdırılmış münasibətlərin mövcud olmasına misal kimi göstərilə bilər. Lakin sonradan Aİ daxilində keçmiş Sovet İttifaqı məkanına bütöv bir “postsovet” məkanı kimi yaxınlaşmaya yenidən baxılması və bu yaxınlaşmadan uzaqlaşmanın əlamətləri özünü biruzə verdi, postsovet məkanı ilə bağlı Avropa siyasətinin formalaşmasında daha dəqiq coğrafi meyarlar tətbiq edilməyə başlandı.

Bununla belə, SSRİ-nin süqutundan sonra Avropa İttifaqı yeni müstəqil dövlətlərlə əlaqələr qurmaq, bu ölkələrdə demokratik islahatların həyata keçirilməsinə, bazar iqtisadiyyatına keçidi təmin etmək üçün müvafiq infrastrukturaların yaradılmasına yardım etmək, ölkələrarası ticarət, nəqliyyat, gömrük sahələrində əməkdaşlığı genişləndirmək məqsədilə 1991-ci ildə “MDB ölkələrinə texniki yardım” (TACIS – *Technical Aid to the Commonwealth of Independent States*) proqramı hazırlayaraq həyata keçirməyə başladı. Avropa İttifaqı 31 dekabr 1991-ci ildə keçmiş sovet respublikalarının, o cümlədən Cənubi Qafqaz dövlətlərinin müstəqilliyini tanıyaraq, onlarla siyasi-iqtisadi əlaqələr qurmağa və genişləndirməyə başladı.

Digər tərəfdən, Avropa yaxınlaşması Xəzər dənizi hövzəsinin enerji resurslarına çıxış əldə etmək faktoru neft və qaz hasilini və tranzitini təmin edən ölkələr kimi Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionlarının qarşılıqlı əlaqədə olması formasında müəyyən edildi. Bu regionlar coğrafi və iqtisadi amillərlə müəyyən edilən geniş Xəzər və ya Mərkəzi Asiya zonasını təşkil edirdilər. Bu yaxınlaşma nəqliyyat və enerji təşəbbüslərinə dair TRASEKA (*Transport Corridor Europe - Caucasus - Asia*) və İNOQEYT (*Interstate Oil and Gas Agreement*) layihələrində paktiki olaraq öz əksini tapır. Məhz bu yaxınlaşma əsasında 1993-1994-cü illərdən başlayaraq Avropa İttifaqının Cənubi Qafqaz siyasətinin konseptual əsasları formalaşmağa başladı. Belə ki, 1993-cü ildə Brüsseldə TRACECA “Avropa–Qafqaz–Asiya” nəqliyyat proqramının əsası qoyuldu. Cənubi Qafqazın hər üç dövləti bu proqramın iştirakçıları oldular. Qeyd etmək lazımdır ki, 2007-ci ildə TASİS proqramının başa çatması ilə paralel olaraq enerji daşıyıcılarının nəqli kontekstində TRASEKA proqramının coğrafi hüdudlarının Əfqanıstana və İrana genişlənməsi məsələsi gündəmə gəldi. Aİ-nin Cənubi Qafqaz üzrə xüsusi nümayəndəsi hələ 2004-cü ildə bildirmişdi ki, Aİ iqtisadi nöqtəyi nəzərdən regionu Aİ–Türkiyə–Azərbaycan və Rusiya–Gürcüstan–Azərbaycan–İran nəqliyyat xətləri müstəvisində baxır. Bu yaxınlaşma, öz növbəsində, regionun hüdudlarını kifayət qədər genişləndirir. Bununla belə, enerji faktoru resurslarla zəngin olan Mərkəzi Asiya və enerji daşıyıcılarının Avropa İttifaqı ölkələrinə nəqlində

tranzit təhlükəsizliyini formalaşdıran Cənubi Qafqaz regionları arasında müəyyən fərqlərin aşkar edilməsini şərtləndirdi.

Avropa Komissiyası sonradan özünün regional siyasi yaxınlaşmasına yenidən baxılması prosesində tədricən Cənubi Qafqazı Qara dəniz regionu ilə əlaqədə baxmağa meyl etməyə başladı. Qeyd edilməlidir ki, analoji yaxınlaşma hələ 1990-cı illərin ortalarında Avropa Parlamenti tərəfindən təklif edilmişdi. Belə ki, Avropa Parlamenti 1996-cı ildə Avropa İttifaqını Cənubi Qafqaz ölkələri ilə birləşdirən nəqliyat həlqəsi kimi Qara dəniz hövzəsinə və bu regionla əlaqələrin yaxınlaşdırılmasında Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (QDİƏT) potensial roluna daha çox diqqət yetirməyə çağırırdı. Avropa İttifaqında enerji daşıyıcılarının nəqlinin təmin edilməsi nöqtəyi nəzərdən Cənubi Qafqaza baxış Avropa təhlükəsizliyinin daha geniş konteksti ilə sıx əlaqəlidir. Həmişə Aİ çərçivəsində Avropanın xarici periferiyasında (sərhədləri xaricində bitişik ərazilərdə) mövcud olan qeyri-stabillik faktoru diqqət mərkəzində olmuşdur. Beynəlxalq Böhran Qrupunun 2001-ci ildə büro iclasında Aİ-nin xarici siyasət üzrə komissarı Kris Patten çıxış edərək qeyd edirdi ki, “Avropa şimalda Kalininqraddan Qafqaza və Mərkəzi Asiyaya qədər, Balkana qədər təhlükə və qeyri-stabillik qövsü ilə əhatə olunub” (4). Əvvəlcə Cənubi Qafqaz regional təhlükəsizlik kontekstində özündə Rusiya Federasiyasının Şimali Qafqaz bölgəsini də birləşdirən geniş Qafqaz kompleksinin tərkib hissəsi kimi baxılırdı. Bu yaxınlaşmaya əsasən belə bir təsəvvür formalaşmışdı ki, Şimali Qafqazdakı ziddiyyətləri aradan qaldırmadan Cənubi Qafqazda mövcud olan münaqişələrin həllinə nail olmaq mümkün deyil. Regionla bağlı bu yaxınlaşma Avropa Komissiyasının və Avropa Parlamentinin ilk sənədlərində yer almışdı. Hətta Avropa Birlikləri Komissiyasının sənədlərində 1990-cı illərin ortalarından “Zaqafqaziya respublikaları” terminindən istifadə edilirdi. Bundan əlavə Avropa Parlamenti Zaqafqaziya üzrə qəbul etdiyi qətnamədə Aİ-nin məqsədlərini müəyyənləşdirərək, “müxtəlif gərginlik ocaqları arasında qarşılıqlı əlaqəni nəzərə alaraq, ... bütövlükdə Qafqazda və özəl olaraq Zaqafqaziyada mövcud olan siyasi böhranların həlli üzərində çalışmağın” vacibliyini vurğulayırdı.

Misal üçün göstərmək lazımdır ki, Avropa Komissiyası 1994-1995-ci illərdə “Zaqafqaziya respublikaları ilə münasibətlər – Avropa İttifaqının strategiyası” adlı sənəd işləyib hazırlayaraq Avropa Parlamentinə və Şurasına təqdim etdi. Qeyd edilməlidir ki, ümumi strategiyaya dair belə bir sənədin işəni hazırlanması Aİ-nin enerji maraqları ilə əsaslandırılırdı (5). Lakin bu yaxınlaşma Avropa xarici və təhlükəsizlik siyasəti iştirakçılarının əksəriyyətinin maraqlarını təmin etmədiyindən 1990-cı illərin sonlarından “Zaqafqaziya” termini tamamilə Avropa siyasi leksikonundan yoxa çıxdı və onun yerini tam hüquqla “Cənubi Qafqaz”, “Cənubi Qafqaz dövlətləri” ifadələri tutmağa başladı. Eyni zamanda Avropa İttifaqı regionun hər bir dövləti ilə münasibətlər formalaşmağa başlayır və 1996-cı ildə Cənubi Qafqazın hər bir dövləti ilə Aİ arasında Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq haqqında Saziş (TƏS)

imzalandı və bu sazişlər 1999-cu ildə qüvvəyə mindi. Qeyd etmək lazımdır ki, Aİ daxilində Cənubi Qafqaz regionu birmənalı şəkildə qəbul edilmirdi və bu regionla bağlı müxtəlif yaxınlaşmalar mövcud idi. Belə ki, Aİ-nin Avropa məkanında üstünlük təşkil edən inteqrasiya siyasətinə əsasən Cənubi Qafqaz Şərqi Avropanın davamıdır və bu regionda Avropa dəyərləri mövcuddur. Aİ demokratiya, azad bazar, insan hüquqları, sosial rifah kimi Avropa dəyərlərinin gücləndirilməsində iştirak etməklə regionun Avropaya inteqrasiyasını sürətləndirir. Odur ki, Aİ-nin Cənubi Qafqaz region dövlətləri olan Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstanla imzalanmış Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Müqavilələri məhz bu dəyərlərin möhkəmləndirilməsinə əsaslanırdı. H.Hüseynova hesab edir ki, Aİ Cənubi Qafqaz regionu ilə bağlı siyasətinin formalaşdırmaq və onun bu regionda vacib oyunçuya çevrilmək məqsədilə regionun hər üç dövləti – Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstanla 1996-cı ildə Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi imzalanması bu ölkələrin rəsmi Brüssel tərəfindən strateji tərəfdaşlar kimi tanınması anlamına gəlir (6). Bununla belə, qeyd edilməlidir ki, bu andan başlayaraq regionda Aİ-nin həyata keçirdiyi siyasət iki istiqamətdə inkişaf etdirilir. Bunlar Aİ-nin regionun hər bir dövləti ilə birbaşa əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi və ümumregional strategiyanın formalaşdırılması cəhdlərindən ibarətdir.

Avropa İttifaqına sədrlik edən ölkə kimi İsveçin xarici işlər naziri A.Lindt, Ümumi Xarici və Təhlükəsizlik Siyasəti üzrə Ali Nümayəndə H.Solana və Aİ-nin xarici siyasət üzrə komissarı K.Pattendən ibarət “Üçlük” adlandırılan nümayəndə heyəti 2001-ci ildə Cənubi Qafqaza səfər etdilər. Rəsmi məlumatlara əsasən Avropa İttifaqının xarici siyasətində Cənubi Qafqaz regionunun əhəmiyyətini vurğulamaq və regionda Aİ-nin rolunu artırmaq həmin səfərin əsas məqsədi olmuşdur. Qeyd edilməlidir ki, hələ səfərin hazırlanması mərhələsində Siyasi Planlaşdırma və Erkən Xəbərdarlıq Orqanı (*Policy Planning and Early Warning Unit – PPEWU*) 2001-ci ilin yanvar ayında hazırladığı sənəddə regionun stabilliyinin və təhlükəsizliyinin təmin edilməsində Aİ-nin oynaya biləcəyi rol vurğulanırdı. Sənəddə qeyd edilirdi ki, Üçlük “İttifaq üçün münaqişələrin qarşısının alınmasına və həllinə, o cümlədən post-münaqişə tənzimlənməsinə yönəlmiş söyləri dəstəkləmək və optimallaşdırmaq istiqamətində yeni imkanlar axtarır tapmalıdır”. Nəhayət, 2003-cü ildə Aİ-nin Cənubi Qafqazda Xüsusi Nümayəndəsi postu təsis edildi.

Avropa İttifaqı Şurasının 12 dekabr 2003-cü ildə qəbul etdiyi “Daha yaxşı dünyada təhlükəsiz Avropa. Avropa təhlükəsizlik strategiyası” sənədinin “Ətrafımızda təhlükəsizliyin təmin edilməsi” bölməsində vurğulanır: “Aİ-nin genişlənməsi ilə bağlı yeni ayırıcı xətlərin yaranması Avropanın maraqlarında deyil. Bizim məqsədimiz iqtisadi və siyasi əməkdaşlıqdan əldə etdiyimiz üstünlükləri bizim şərq qonşularımıza yaymaq və eyni zamanda bu ölkələrdə mövcud olan siyasi problemlərlə məşğul olmaqdır. Hazırda tezliklə bizimlə həmsərhəd olacaq Cənubi Qafqazın problemlərinə daha əhəmiyyətli və aktiv maraq göstərmək lazımdır”. Aİ-nin Ümumi Xarici və Təhlükəsizlik Siyasəti üzrə Ali Nümayəndəsi H.Solana 2003-cü ildə Avropa təhlükəsizlik strategiya-

sında qeyd edilənlərdən əlavə bildirirdi ki, “Avropa İttifaqının üçüncü məqsədi, misal üçün Makedoniyada və ya Konqoda, Bosniyada və ya Cənubi Qafqazda sistemativ preventiv müdaxilə siyasəti həyata keçirmək vasitəsilə təhdidlərin effektiv şəkildə qarşısının alınması qabiliyyətini təmin etməkdən ibarətdir”.

Cənubi Qafqazın coğrafi yaxınlığı, ümumavropa mədəni və tarixi dəyərlərə malik olması Avropa İttifaqının bu bölgə ilə bağlı siyasətinin formalaşmasına təsir edən vacib amillərdən hesab edilir. Odur ki, Avropa siyasətində Avropa ilə Cənubi Qafqazın tarixi yaxınlığının, onların ənənələrinin və mədəniyyətlərinin ümumiliyinin istifadə edilməsi artıq 1990-cı illərin birinci yarısında özünü biruzə verdi. Cənubi Qafqaz Avropanın tərkib hissəsi kimi baxılmağa başladı, hətta bəzi siyasətçilər “Brestdən Bakıya qədər Avropa” anlayışından istifadə etməyə başladılar, Avropa Parlamentinin qətnamələrində isə daim Avropa dövlətləri ilə Qafqaz regionu arasında uzunmüddətli və sıx tarixi əlaqələrin olması vurğulanırdı. Bu mənada Cənubi Qafqazın hər üç dövlətinin 2004-cü ildə Avropa Qonşuluq Siyasətinə (AQS) qoşulması eyni zamanda Aİ-də bu dövlətlərin vahid region formalaşdırılması üçün kifayət qədər ümumi maraqları və problemləri olması barədə təsəvvürün mövcud olmasını göstərir. Lakin Cənubi Qafqaz dövlətləri arasında mövcud olan ziddiyyətlər bu məkanın müstəqil region statusuna malik olmasını tanımağa imkan vermir. Belə ki, bəzi analitiklər hesab edirlər ki, qarşılıqlı asılılıq, dostluq və müttəfiqlik əlaqələrindən və ya mövcud olan düşmənçilik atmosferindən asılı olmayaraq Cənubi Qafqaza müstəqil region kimi baxmaq olmaz. Onlar hesab edirlər ki, Cənubi Qafqaz Rusiya, Türkiyə və İrənin rəqabət apardığı və maraqlarının nisbətən üst-üstə düşdüyü geniş bir kompleksin bir hissəsidir. Bu məkanda Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, Xəzər dənizinin statusu, Gürcüstanda Abxaziya və Cənubi Osetiya münaqişəsi, Gürcüstanla Rusiya arasındakı ziddiyyətlər kimi aşkar və gizli problemlər mövcuddur.

Münaqişə tənzimlənməsi Maastrixt müqaviləsi 2003-cü ildə qüvvəyə mindikdən sonra Avropa İttifaqının postsovet məkanı ilə bağlı siyasətinin mərkəzi elementlərindən birini təşkil edib. Belə ki, Aİ-nin bu coğrafi və geosiyasi ərazidə siyasəti Ümumi xarici və təhlükəsizlik siyasətinə (ÜXTS) əsaslanır və postsovet məkanında mövcud olan münaqişələr Avropa təhlükəsizlik sisteminə birbaşa təsir göstərir. Bu səbəbdən coğrafi baxımdan qonşu region olan postsovet məkanında mövcud regional münaqişələrin tənzimlənməsi Aİ üçün xüsusi önəm kəsb edir. Belə ki, Avropanın xarici periferiyasında (sərhədləri xaricində bitişik ərazilərdə) mövcud olan qeyri stabil faktor Avropa İttifaqında diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu kontekstdə Cənubi Qafqaz regionu ölkələri və Moldova ərazisində olan münaqişələrin həll edilməməsi Aİ-ni narahat edən problemlərdəndir. Odur ki, Avropa İttifaqı ÜXTS çərçivəsində 2004-cü ildən Gürcüstanda missiyalar həyata keçirməyə başlamışdır. Qeyd edilməlidir ki, Aİ-nin Gürcüstanda missiya həyata keçirməsi 2004-cü ildə Mixail Saakaşvilinin hakimiyyətə gəlməsi ilə reallaşmışdır. Gürcüstanın Baş naziri Jvaniya 3 iyun 2004-cü ildə Aİ-yə ölkədə hüququn

aliliyinin təmin edilməsinə yardım məqsədilə ÜXTS çərçivəsində Gürcüstanda missiya yerləşdirmək xahişi ilə Aİ-nin Ali nümayəndəsinə müraciət ünvanladı. Aİ Şurası 28 iyun 2004-cü ildə bu ölkədə missiya (*EUJUST THEMIS*) həyata keçirmək haqqında qərar qəbul etdi. Həmin ilin iyul ayından fəaliyyətə başlayan bu missiyanın əsas məqsədi Gürcüstan hökumətinin hüququn aliliyinin təmin edilməsi istiqamətində səylərinə dəstək göstərməkdən ibarət idi. Bir il ərzində fəaliyyət göstərəcək missiya Gürcüstan nazirliklərində və təşkilatlarında on Aİ ekspertlərinin iştirakını nəzərdə tuturdu və bu missiya Fransa, Almaniya, İtaliya, Polşa, Danimarka, İsveç, Niderland, Litva, Latviya və Estoniya tərəfindən təqdim edilmiş ekspertlərin iştirakı ilə həyata keçiriləcək missiya Gürcüstanda müasir tələblərə cavab verən ədliyyə sisteminin yaradılmasına yardım etməli idi. Xanım Silviya Pantz (Fransa) 30 iyun 2004-cü ildə Aİ-nin Gürcüstanda hüququn aliliyi üzrə missiyasının (*EUJUST THEMIS*) rəhbəri təyin edildi. Gürcüstan hökuməti 10 iyul tarixində *EUJUST THEMIS* ilə Ədliyyə Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi, Xarici İşlər Nazirliyi, həmçinin Avropa İntegrasiyası Məsələləri üzrə Dövlət Naziri, Baş Prokuror, Mili Təhlükəsizlik Şurasının katibi və Gürcüstan Ali Məhkəməsinin sədri arasında əməkdaşlığa dair qərar qəbul etdi. Aİ Şurası 16 iyulda missiyanın Əməliyyat Planını təsdiqlədi və missiyanın rəhbəri xanım Silviya Pantz həmin gün Brüsseldə *EUJUST THEMIS* missiyasının fəaliyyətə başlamasına həsr edilmiş brifinq təşkil etdi.

Qeyd edilməlidir ki, formal olaraq Aİ missiyasının regional münafişələrə aidiyyəti yox idi. Lakin o, Qafqaz regionunda yeni qeyri-sabitlik mənbəyinin yaranmasının qarşısını almaq məqsədilə preventiv funksiyanı həyata keçirirdi. Aİ-də bu məsələnin yerinə yetirilməsi üçün ÜXTS-in tərkib hissəsi olan Avropa Təhlükəsizlik və Müdafiə Siyasəti (ATMS) mexanizmlərindən istifadə etmədən Avropa Komissiyasının proqramları çərçivəsində həyata keçirilməsi variantı müzakirə edilirdi. Lakin sonda bu missiyanın ATMS çərçivəsində həyata keçirilməsi barədə qərar qəbul edildi. Belə ki, missiyanın ATMS çərçivəsində həyata keçirilməsi onun fəaliyyətinə daha yaxşı nəzarət etməyə imkan verirdi və Gürcüstanda Aİ-nin iştirakını daha əhəmiyyətli edirdi (7). Aİ-nin Gürcüstanda *EUJUST THEMIS* missiyası əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə edə bilmədi. Belə ki, bu missiyaya öz texniki və kadr problemlərini həll etmək üçün uzun vaxt tələb olundu. Digər tərəfdən, Gürcüstanın yeni hökuməti rəhbər vəzifələrdə çalışan məmurları tez-tez dəyişirdi. Bu isə işgüzar əlaqələrin qurulmasına neqativ təsir göstərirdi. Bundan əlavə, Gürcüstan tərəfi xarici ekspertlər arasında Aİ-nin deyil, ABŞ-ın nümayəndələrinə üstünlük verirdi. Aİ-nin *EUJUST THEMIS* missiyası cinayət məhkəmə icraatının islahatı strategiyasının hazırlanması və onun Gürcüstan tərəfindən təsdiq edilməsi ilə başa çatdı. Sonradan bu strategiyanın həyata keçirilməsi Aİ-nin Qonşuluq Siyasəti çərçivəsində Aİ və Gürcüstan arasında Fəaliyyət Planının müddəalarından biri oldu. Eyni zamanda Aİ-nin missiya tərkibində fəaliyyət göstərmiş bəzi ekspertləri Aİ-nin regionda Xüsusi Nümayəndəsinin ofisinin əməkdaşları oldular.

Aİ-nin regionda Xüsusi Nümayəndəsinin ofisində həmçinin 9 nəfərdən ibarət Gürcüstan sərhəd xidmətinə məsləhətlər verən və sərhəd nəzarəti məsələləri ilə bağlı qanunvericilik aktlarının hazırlanmasında ona köməklik göstərən qrup fəaliyyət göstərir. Lakin EUJUST THEMIS missiyasından fərqli olaraq ATMS çərçivəsində sərhəd əməliyyatları ilə bağlı fəaliyyət missiya status almayıb və bir qayda olaraq Aİ-nin missiyalarına aid edilmir. Məlumdur ki, XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərində Şərqi Avropa və Baltikyanı dövlətlərin Avropa İttifaqına üzv qəbul edilməsi ilə bu təşkilatın sərhədləri əhəmiyyətli dərəcədə genişləndi və bununla da Avropa İttifaqı yeni qonşular qazandı. Yaranmış vəziyyət Avropa İttifaqını öz yeni qonşuları ilə qarşılıqlı əməkdaşlığı daha da genişləndirmək istiqamətində səylər göstərmək zərurəti qarşısında qoydu. Avropa İttifaqı bu zərurətdən irəli gələrək 2003-cü ildə “Daha geniş Avropa – Qonşuluq: Şərq və Qərb qonşularımızla münasibətlərin yeni çərçivə təşəbbüsü” (*Wider Europe – Neighbourhood: A new Framework for relations with our Eastern and Southern Neighbours*) adlı proqram qəbul etdi və bu qurumun xarici işlər nazirləri 2004-cü ilin yanvar ayında Cənubi Qafqaz dövlətlərini həmin proqrama qoşmaq məqsədilə Avropa Komissiyasına müvafiq təkliflər hazırlamaq haqqında tapşırıq verdi. Avropa Komissiyası tərəfindən 2004-cü ilin 12 may tarixində Avropa Qonşuluq Siyasəti (*European Neighbourhood Policy*) strategiyası təqdim edildi və bu strategiya həmin ilin iyununda Avropa İttifaqı tərəfindən qəbul olundu. Bununla da Aİ Cənubi Qafqazı Avropanın maraq dairəsi kimi tanıması barədə söylərini ortaya qoymuş oldu.

Avropa İttifaqı qəbul etdiyi Avropa Qonşuluq Siyasəti (AQS) qonşu ölkələrə, o cümlədən Cənubi Qafqaz ölkələrinə bütün istiqamətlərdə əməkdaşlıq, bu ölkələrdə idarəetmənin keyfiyyətini artırmaq üçün yardım tədbirləri və iqtisadi-ticarət əlaqələri təklif etdi, eyni zamanda onun prioritetlərində Avropa İttifaqının siyasətinin ilk növbədə insan ləyaqətinə hörmət, azadlıq, demokratiya, bərabərlik, hüququn aliliyi, insan hüquqlarının və milli azlıqların qorunması dəyərlərinə əsaslanması qeyd edildi. Bu prinsiplər Aİ Komissiyasının və Aİ Şurasının Avropa parlamentinə ünvanladığı “Genişləndirilmiş Avropa – qonşuluq: bizim Şərq və Cənub qonşularımızla münasibətlərimizin yeni ölçüləri” adlı müraciətində təsdiqini tapdı. Avropa Qonşuluq Siyasəti tərəflər arasında nailiyyətlərin və uğursuzluqların təhlilinə əsaslanan Fəaliyyət Planının olmasını nəzərdə tutur. Hər bir qonşu ölkə ilə münasibətdə individual yaxınlaşmanın mövcud olması mahiyyət etibarını ilə onlarla müxtəlif müqavilələrin imzalanmasını, həmçinin müxtəlif məqsədlərin və yerinə yetirilməsi qrafiklərinin olmasını ehtiva edir. Nəhayət, 2006-cı ildə Avropa Qonşuluq Siyasəti çərçivəsində hər bir Cənubi Qafqaz dövləti ilə individual fəaliyyət planı müzakirə edilərək qəbul olundu. Rusiyalı tədqiqatçı İ.V.Bolqova hesab edir ki, Avropa qonşuluq siyasəti özündə individual və regional yaxınlaşmaları birləşdirir və eyni zamanda Avropa İttifaqında Cənubi Qafqaza münasibətdə kompleks regional yaxınlaşma cəhdləri üstünlük təşkil edir (8).

Avropalı analitiklər qeyd edirlər ki, Fəaliyyət planı üzərində iş gedərkən Cənubi Qafqaz dövlətləri arasında hansı ölkənin birinci öz Fəaliyyət planını

alacağı ilə bağlı rəqabət mövcud idi. Sənəddə hər bir ölkə regional əməkdaşlığı müxtəlif formada başa düşürdü. Ermənistana gəldikdə, ona regional əməkdaşlıq təcrid olunmanın qarşısını almaq üçün lazım idi. Lakin Ermənistan hesab edir ki, Fəaliyyət planında Dağlıq Qarabağ münaqişəsi müzakirə predmeti olmamalıdır, belə ki, sənəd ikitərəfli xarakter daşıyır, Dağlıq Qarabağ münaqişəsində isə üçüncü tərəf də iştirakçıdır. Azərbaycana gəldikdə isə, bu ölkə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi həll edilməyənəcən Ermənistanın da iştirakını nəzərdə tutan regional əməkdaşlıqdan imtina edir. Digər tərəfdən, Gürcüstanın regional əməkdaşlığa dair yeni yaxınlaşması mövcud idi. Gürcüstan bu əməkdaşlığı Cənubi Qafqaz regionu çərçivəsində deyil, Qara dəniz regionu çərçivəsində inkişaf etdirmək təklifi ilə çıxış etdi. Rəsmi Tbilisi hesab edirdi ki, özündə Baltika dövlətlərindən, Bolqarıstan, Rumıniya və Polşadan ibarət “Gürcüstanın yeni dostları” Aİ-nin üzvü olaraq bu qurumun strukturlarında Gürcüstanın maraqlarının lobbiciləri kimi çıxış edəcəklər. Bu yaxınlaşma Qara dəniz regionunda əməkdaşlığa dair “Qara dəniz sinerjiyası” adlı Avropa təşəbbüsündə yeni keyfiyyət əldə etdi. Qeyd etmək lazımdır ki, regionda Avropa İttifaqına inteqrasiyaya maksimal imkan verə biləcək beynəlxalq proseslərin “Qara dəniz” prizmasından təhlili bu yaxınlaşmanın tək Gürcüstan üçün deyil, həm də güclü Avroatlantik səyləri göstərən digər postsovet ölkələri, xüsusən də Ukrayna üçün xarakterik olduğunu göstərir. Aİ-nin enerji təhlükəsizliyi çərçivəsində yaxınlaşmasına əsasən Cənubi Qafqaz coğrafi və iqtisadi cəhətdən enerji sferasını özündə ehtiva edən Xəzər hövzəsinin tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirilir. Alternativ enerji resurslarının yaradılması siyasəti kontekstində Cənubi Qafqaz Avropa İttifaqı üçün vacib enerji mənbəyi və Avropa bazarına Mərkəzi Asiyadan karbohidrogen enerji resurslarının daşınması üçün tranzit rolunu oynayır (9).

Beləliklə, Aİ-nin Cənubi Qafqaz strategiyasında aşağıdakı inkişaf meyllərini qeyd etmək olar: regionun ənənəvi “postsovet” anlamından ayrı-ayrı dövlətlərə münasibətdə differensiasiya edilmiş strategiyaya keçid; texniki yardım layihələrindən region dövlətlərinin transregional layihələrə qoşulma strategiyasına keçid.

Aİ-nin struktur imkanları regiona münasibətdə ümumi xarici siyasət formalaşdırmaq üçün vacib instrumentlərdir. Cənubi Qafqazla bağlı Aİ-nin böyük üzv dövlətlərinin diplomatik məsələləri Avropa Şurası, ATƏT, NATO və BMT çərçivəsində həllini tapır. Aİ isə regionda daha çox siyasi, iqtisadi və texniki məsələlərlə, o cümlədən humanitar yardım göstərilməsində iştirak edir. Avropa İttifaqı ilə Cənubi Qafqaz dövlətləri arasında əməkdaşlığın dərinləşməsində bu qurumun Xarici İşlər Nazirlərinin 26 may 2008-ci il tarixdə Brüsseldə keçirilmiş iclasında Polşa və İsveçin Avropa Qonşuluq Siyasətinə daxil olan postsovet ölkələri ilə (Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan, Ukrayna, Moldova və Belarus) əməkdaşlığın vahid formatının təsis edilməsini nəzərdə tutan Şərq Tərəfdaşlığı (ŞT) barədə irəli sürdükləri təşəbbüs xüsusi rol oynadı. ŞT təşəbbüsü üzrə Məlumat Sənədi və onu müşayət edən İşçi Sənəd 3 dekabr

2008-ci il tarixdə Avropa Komissiyası tərəfindən Avropa Parlamentinə və Avropa İttifaqının dövlət və hökumət başçılarından Şurasına təqdim olundu. Şərq Tərəfdaşlığı üzrə 7 may 2009-cu il tarixində Praqada keçirilmiş zirvə görüşündə qeyd edilən təşəbbüsün əsas məqsədləri və prinsiplərini, həmçinin gələcək əməkdaşlıq prosesinin ümumi parametrlərini müəyyən edən Birgə Bəyannamə qəbul edildi və bununla da Şərq Tərəfdaşlığı prosesinə yüksək səviyyədə rəsmi start verildi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Şərq Tərəfdaşlığı iki yanaşmadan ibarət olan prosesdir. Şərq Tərəfdaşlığı, bir tərəfdən, çoxtərəfli əməkdaşlıq xətti ilə Avropa İttifaqının qanunvericilik və standartlarını təqdim etmək, islahatlar sahəsində təcrübə və uğurlu praktika mübadiləsi aparmaq məqsədilə yeni forum kimi gündəmə gəldi. Digər tərəfdən, ikitərəfli əməkdaşlıq xətti ilə Avropa İttifaqı onunla hər bir tərəfdaş ölkə arasında daha sıx əlaqələrin yaradılması məqsədilə ikitərəfli format çərçivəsində mövcud Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişləri əvəzinə Assosiasiya Sazişinin imzalanmasına yönəlmiş yeni müqaviləyə əsaslanan münasibətlərin qurulmasını təklif edir. Şərq Tərəfdaşlığı Avropa İttifaqının iqtisadiyatına tədrici inteqrasiyanı təşviq edir, tərəfdaş ölkə Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olduğu təqdirdə onunla dərin və hərtərəfli azad ticarət zonasının yaradılması məqsədini güdür. Digər məqsəd Şərq Tərəfdaşları üçün viza rejiminin liberallaşdırılması ilə Avropa İttifaqına səfərlərin yüngülləşdirilməsindən, enerji bazarlarının daha yaxından qarşılıqlı əlaqələndirilməsi və inteqrasiyası ilə enerji təhlükəsizliyi sahəsində əməkdaşlığın qurulmasından ibarətdir. Şərq Tərəfdaşlığı üzrə 7 may 2009-cu il Praqa sammitində Belarus prezidenti Lukaşenko iştirak etsə də, sonradan Aİ bu ölkədə baş verən siyasi prosesləri demokratiya ilə uzlaşmadığını bildirərək, Belarus prezidentini sonrakı sammitlərə dəvət etmədilər və belarus bu prosesdən kənar qaldı. Bu proqramın iştirakçısı olan Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan, Ukrayna və Moldova ilə Aİ arasında Assosiasiya Sazişi üzrə danışıqlar aparıldı. Üç ildən artıq davam edən danışıqlar nəticəsində Gürcüstan, Ermənistan, Ukrayna və Moldova ilə danışıqların başa çatdığı və Aİ ilə həmin ölkələr arasında Assosiasiya müqavilələrinin 28-29 noyabr 2013-cü ildə Vilnüsə keçiriləcək Şərq Tərəfdaşlığı sammiti zamanı imzalanacağı bildirildi. Lakin 3 sentyabr 2013-cü ildə Ermənistan prezidenti Serj Sarkisyanın Moskvaya səfəri zamanı Rusiya prezidenti Vladimir Putinlə danışıqlarının nəticəsi olaraq Ermənistanın Gömrük İttifadına üzv olmaq və Avrasiya İqtisadi İttifaqının formalaşdırılmasında iştirak etmək istədiyini, həmçinin Assosiasiya sazişini imzalamayacağını bəyan etdi.

Ukrayna hökuməti isə Şərq Tərəfdaşlığının Vilnüs sammitinə cəmi bir həftə qalmış – 21 noyabrda Aİ ilə Assosiasiya sazişin imzalanmasına hazırlıq prosesini “milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi naminə” dayandırdığını elan etdi. Ukraynanın Baş naziri Nikolay Azarov izah etdi ki, “Aİ ilə Assosiasiya Ukrayna üçün baha başa gələn tədbirdir: Kiyev təkcə Avropa İttifaqının

texnoloji standartlarını tətbiq etmək üçün on il ərzində 100 milyard avrodan 160 milyard avroyadək xərc çəkməlidir”.

Qeyd etmək lazımdır ki, Mixail Saakaşvilinin birmənalı qərb yönümlü siyasət yeritməsi, Gürcüstanın NATO-ya üzv olmaq istiqamətində konkret addımlar atması fonunda Gürcüstan-Rusiya münasibətləri 2004-cü ildən sonra kəskin şəkildə gərginləşməyə başladı və 2008-ci ildə öz apogey həddinə çatdı. Rusiya hakimiyyətinin Gürcüstana qarşı təhrikedici hərəkətləri və Gürcüstan hakimiyyətinin radikal addımları nəticəsində bu ölkənin separatçı bölgəsi olan Cənubi Osetiya uğrunda 8 avqust 2008-ci ildə Gürcüstan və Rusiya arasında müharibə baş verdi. Beş gün davam edən bu müharibə (“beşgünlük müharibə”) Avropa İttifaqının həmin dövrdə sədri olan Fransanın prezidenti N.Sarkozinin vasitəçiliyi dayandırıldı. Rusiya prezidenti D.Medvedyev 26 avqust 2008-ci ildə separatçı rejimlər olan Abxaziya və Cənubi Osetiyanın müstəqil dövlət kimi tanımaq haqqında sərəncam imzaladı.

Rusiya Federasiyasının birtərəfli şəkildə Abxaziya və Cənubi Osetiyanı müstəqil dövlət kimi tanıması Cənubi Qafqaz regionunda geosiyasi vəziyyəti dəyişdi. Yaranmış vəziyyət region dövlətlərini təhlükəsizlik sahəsində yeni tədbirlərin həyata keçirilməsinə məcbur edirdisə, Aİ-nin Ümumi xarici və təhlükəsizlik siyasətində də bu vəziyyətin nəzərə alınmasını zəruri edirdi. Odur ki, Avropa İttifaqı Şurası 1 sentyabr 2008-ci ildə təcili iclas keçirdi və həmin iclasın yekun sənədinə əsasən 15 sentyabr 2008-ci ildən Gürcüstanda mülki missiyanın müşahidəçilərini yerləşdirmək haqqında qərar qəbul edildi. Avropa İttifaqının vasitəçiliyi ilə Gürcüstan və Rusiya arasında 12 avqust və 8 sentyabrda imzalanmış müqavilələrə əsasən Aİ missiyası 1 oktyabr 2008-ci ildən Gürcüstanda fəaliyyətə başladı.

Qeyd edilməlidir ki, Gürcüstanda missiyanı təcili şəkildə yerləşdirmək lazım idi. Bu hətta Aİ-ni personalın seçilməsi üçün standart prosedurları nəzərə almamağa məcbur etdi (10). Tərəflər arasında əldə edilmiş razılığa əsasən Aİ Gürcüstan ərazisində 200 nəfərdən ibarət müşahidəçilər missiyasını yerləşdirdi və bu missiya indiyədək fəaliyyət göstərir. Missiyanın tərkibi 2011-ci ildən 220 nəfəri müşahidəçi, digərləri isə Tbilisi qərargahının və Mxete, Qori və Zuqdidi səhra nümayəndəliyinin əməkdaşları olmaqla 300 nəfərdən ibarətdir. Aİ-nin 28 üzvündən 26 ölkənin missiyada müşahidəçiləri iştirak edirdi və daha çox müşahidəçilər Almaniya (30) Rumınyaya (27), Polşa (18), İsveç (17), Fransa (16), İtaliya (15) tərəfindən təqdim edilmişdi. Missiyanın mandatı 1 il nəzərdə tutulsa da, bu müddət sonradan 14 sentyabr 2013-cü ilədək uzadıldı. Missiya Gürcüstanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış bütün ərazisini əhatə edir və bu müşahidə missiyası icraçı səlahiyyətlərə malik deyil.

Qeyd edilməlidir ki, 2008-ci ilin avqust hadisələrinə qədər gürcü-abxaz münaqişəsi zonasında 129 hərbi müşahidəçi, 16 polis, 105 xarici mülki əməkdaş və 208 yerli əməkdaş olmaqla BMT-nin müşahidə missiyası fəaliyyət göstərirdi. Bundan əlavə regionda ATƏT-in missiyası da fəaliyyət göstərirdi. Odur ki, Aİ-nin Gürcüstanda ATƏT və BMT ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində fəaliyyət göstər-

məyə başladı. Hazırda münaqişə zonasında beynəlxalq iştirak yalnız Aİ qüvvələri tərəfindən təmin edilir. Göründüyü kimi, Aİ-nin müşahidə missiyasının mandatu 12 avqust və 8 sentyabr 2008-ci il müqavilələrinin, o cümlədən Rusiya və Gürcüstan silahlı qüvvələrinin münaqişədən əvvəlki daimi dislokasiya yerlərinə qaytarılmasının yerinə yetirilməsinin monitorinqini keçirməkdən ibarətdir. Missiyanın əsas vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir: münaqişə zonasında vəziyyətin sabitləşməsinə və normallaşmasına yardım göstərilməsi, səmərəli idarəçilik nöqtəyi-nəzərindən vəziyyətin müşahidə edilməsi və təhlili, hüquqi dövlətin qurulması, ictimai asayişin, həmçinin nəqliyyatın, enerji infrastrukturunun təhlükəsizliyinin qorunub saxlanması, məcburi köçkün və qaçqınların qaytarılmasının təmin edilməsi; Gürcüstan Daxili İşlər Nazirliyi qoşunlarının yenidən dislokasiya olunmasının və tərəflərin insan hüquqlarına və beynəlxalq hüquq normalarına əməl etməsinin müşahidəsi; tərəflər arasında etimadın möhkəmləndirilməsi tədbirləri, əlaqələrin qurulması və sadələşdirilməsi yolu ilə gərginliyin azaldılması.

Məlumdur ki, Aİ, BMT və ATƏT-in birgə təşkilatçılığı və sədrliyi altında Cenevrədə təşkil edilmiş danışıqlar Gürcüstanda böhran tənzimlənməsi mexanizmlərindən biridir. Cenevrə danışıqları 2008-ci il 12 avqust və 8 sentyabr müqavilələri çərçivəsində aparılır və həmin danışıqlarda bərabər hüquqlarla Rusiya, ABŞ, Gürcüstan, Abxaziya və Cənubi Osetiya iştirak edir. Cenevrə danışıqlarının 17-18 fevral 2009-cu ildə baş tutmuş dördüncü raundunda Abxaziya və Cənubi Osetiyaya bitişik zonalarda “İnsidentlərin qarşısının alınmasının və onlara cavabların birgə mexanizmləri haqqında təkliflər” qəbul edildi. İnsidentlər də daxil olmaqla təhlükəsizlik sferasında vaxtlı-vaxtında və adekvat cavabın, infrastrukturun hədsiz dərəcə vacib obyektlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, kriminal fəaliyyətin cavablandırılması, humanitar yardımların səmərəli nəqlinin təmin edilməsi və sabitliyin və təhlükəsizliyin digər aspektləri Cenevrə danışıqlarının dördüncü raundunda qəbul edilmiş birgə mexanizmlərin məqsədləri kimi müəyyənləşdirilmişdir. Bu sənədə əsasən münaqişə zonalarında təhlükəsizliyi təmin edən bütün strukturların nümayəndələri hər həftə vəziyyətə dair məlumat mübadiləsi məqsədilə görüşlər keçirməli və həmçinin öz fəaliyyətlərini kordinasiya etməlidirlər. Potensial risklərin aşkar edilməsi və icmalı, humanitar yardımın çatdırılması və müşayət edilməsi, insidentlərin birgə təhqiqatının aparılması həmin strukturların əsas vəzifələri kimi müəyyən edilib. Bu vəzifələrin icraçılarının tərkibinə müvafiq rayonlarda təhlükəsizlik və ictimai asayişə cavabdeh strukturların nümayəndələri, həmçinin mandatlarından və məsuliyyət zonasından asılı olaraq beynəlxalq təşkilatların (Aİ və BMT/ATƏT) nümayəndələri daxil edilib. Bütövlükdə Aİ-nin Gürcüstanda müşahidə missiyasının həyata keçirilməsi gərginliyin azalmasını təmin edir, münaqişə zonasında baş vermiş hadisələrlə bağlı obyektiv informasiyanın əldə edilməsinə yardım göstərir, münaqişə tərəfləri arasında işçi səviyyədə operativ kommunikasiyalar üçün imkanlar yaradır.

Bununla belə, ABŞ tədqiqatçıları Çarap və Uelt qeyd edirlər ki, yerləşdirildiyi vaxt və sonradan missiya ilə bağlı risklər müəyyən narahatlıqlar doğurur. Onlar göstərir ki, münaqişənin yenidən alovlanması zamanı azsaylı silahsız və məhdud mandata malik olan müşahidəçilər yaranmış vəziyyətə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilməyəcəklər və ən yaxşı halda regionu itkisiz tərk edə biləcəklər, pis halda isə təxribat üçün mişənə çevriləcəklər. Buna baxmayaraq 2010-cu ilin sonunda Aİ müşahidə missiyasının rəhbəri münaqişə zonasındaki vəziyyəti “son dərəcə sabit” kimi xarakterizə etmişdi (11). Qeyd edilməlidir ki, Aİ Gürcüstanın ərazi bütövlüyünü tanıyır, Abxaziya və Cənubi Osetiyanı Gürcüstanın tərkib hissəsi hesab edir. Avropa İttifaqına üzv dövlətlərin dövlət və hökumət başçıları bu mövqeni Aİ Şurasının 1 sentyabr 2008-ci ildə keçirilmiş fəvqəladə iclasında qəbul edilmiş Yekun sənəddə ifadə etdilər. Yekun sənəddə eyni zamanda Aİ-nin Gürcüstan-Cənubi Osetiya-Abxaziya və bütövlükdə Cənubi Qafqaz regionu ilə bağlı iş planı öz əksini tapdı. Bu sənəddə Aİ Gürcüstanda baş vermiş avqust hadisələrinə mövqe bildirərək “açıq münaqişə və onun qəddarlığı” ilə bağlı “dərindən narahatçılıq” keçirdiyini vurğulamışdı. Avropa İttifaqı qeyd edirdi ki, siyasi məqsədlərə nail olunması üçün hərbi əməliyyatların aparılması həll yolu deyil və o, yolverilməzdir.

Yekun sənəddə Aİ eyni zamanda Gürcüstanda baş vermiş 2008-ci il avqust hadisələrində Rusiyanın rolunu kəskin şəkildə pislədi. Belə ki, sənəddə Rusiyanın hərbi əməliyyatları “qeyri-proporsional reaksiya” adlandırıldı. Bundan əlavə, Aİ Rusiyanın birtərəfli şəkildə Abxaziya və Cənubi Osetiyanın dövlət müstəqilliyini tanıması barədə qərarını kəskin şəkildə qınadı və digər dövlətləri analoji qərar qəbul etməməyə çağırırdı. Aİ Abxaziya və Cənubi Osetiyanın müstəqilliyinin tanınmamasına dair mövqeyini bu qurumun dövlətlərin müstəqillik, suverenitet və ərazi bütövlüyünə dair beynəlxalq hüquqda, Helsinki Yekun Aktında və BMT Nizamnaməsində, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrində qəbul edilmiş prinsiplərə hörmət etməsi ilə izah etdi. Qeyd edilənlərə baxmayaraq, Abxaziya və Cənubi Osetiya özlərini müstəqil dövlət hesab edərək Avropa İttifaqının müşahidəçilərini öz ərazilərinə buraxmırlar. Digər tərəfdən, Rusiya 2008-ci ilin avqust müharibəsindən sonra Abxaziya və Cənubi Osetiyanı müstəqil dövlət kimi tanıyıb və Aİ missiyasının bu əraziləri də əhatə etməsini dəstəkləmir. Belə ki, Rusiya rəsmiləri hesab edirlər ki, Abxaziya və Cənubi Osetiya ərazisində təhlükəsizlik onların özləri tərəfindən müvəffəqiyyətlə təmin edilir, onların xarici təhlükəsizliyinin təminatçısı isə həmin ərazilərdə yerləşdirilmiş Rusiya silahlı qüvvələridir. Şübhəsiz ki, Rusiya rəsmilərinin bu mövqeyi onunla bağlıdır ki, beynəlxalq müşahidəçilərin Gürcüstanın qeyd edilən separatçı regionlarında mövcudluğu Rusiyanın bu ərazilərə nəzarət qabiliyyətinə neqativ təsir göstərəcək.

Beləliklə, qeyd edilənləri və Cənubi Qafqazda baş verən hadisələri təhlil edərək nəticə çıxarmaq olar ki, Avropa İttifaqı gələcəkdə Cənubi Qafqazda aktiv mövqe tutmağa çalışsa da, həmin səylərin nəticəsi müəyyən dərəcədə bu

regionda beynəlxalq güclərin nisbətindən asılı olacaq. Lakin 2008-ci ildə Gürcüstanda baş vermiş beşgünlük müharibə nəticəsində yaranmış yeni geosiyasi reallıq, 28-29 noyabr 2013-cü ildə Vilnüsə keçiriləcək Şərq Tərəfdaşlığı sammiti ərəfəsində Rusiyanın təzyiqləri nəticəsində Ermənistanın “Ermənistanın Gömrük İttifadına üzv olmaq və Avrasiya İqtisadi İttifaqının formalaşdırılmasında iştirak etmək” istəyi və faktiki olaraq Aİ ilə Assosiasiya sazişini imzalamaqdan imtina etməsi göstərir ki, Aİ iyirmi ildən artıq bir müddət ərzində Cənubi Qafqaz regionunda və bütövlükdə Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində (Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan, Ukrayna və Moldova) baha başa gələn müvəffəqiyyətsizlik kimi qiymətləndirilə bilər. Aİ-nin regiondakı müvəffəqiyyətsizliyi, müəyyən mənada, hələ 1999-cu ildə Böyük Britaniya tədqiqatçısı Herzigin qeyd etdiyi kimi, Cənubi Qafqaz regionuna münasibətdə siyasi gündəliyini dəqiq müəyyənləşdirə bilməməsi ilə bağlıdır (12). Nəhayət, qeyd edilməlidir ki, Cənubi Qafqaz ölkələrinin Avropa İttifaqı ilə yaxınlaşması uzun və mərhələli prosesdir. Bir tərəfdən, müasir mərhələdə inteqrasiya prosesləri bir sıra problemlərlə, əsasən də region ölkələri ərazisində mövcud olan münəqişələrin uzadılması nəticəsində çətinləşir. Aİ-də anlayırlar ki, öz həllini tapmamış münəqişələrin həllinə nail olmadan regionda heç bir dayanıqlı stabilliyə nail olmaq olmaz. Digər tərəfdən, Cənubi Qafqaz regionunda Avropa siyasətinin formalaşması eyni zamanda beynəlxalq xarakterli problemlərlə qarşılaşır. Məsələn, Cənubi Qafqaz ABŞ, Rusiya, Türkiyə, İran və digər dövlətlərin maraq mərkəzində olması səbəbindən Avropa İttifaqı bu regionda öz mövqeyini müəyyənləşdirərkən bir çox beynəlxalq aktorların maraqları ilə qarşılaşır.

ƏDƏBİYYAT

1. Де Ваал Т. Черный Сад. Армения и Азербайджан между миром и войной. Библиотека Центра экстремальной журналистики // http://www.library.cjes.ru/online/?a=con&b_id=743&c_id=10119
2. Чикин М. «Почему они так долго колебались?». Зарубежные средства массовой информации следят за обстановкой в Закавказье. Газ., «Комсомольская правда». 1990, 19 января.
3. Юматов К.В. Эволюция политики Европейского Союза на Южном Кавказе // Вестник Томского Государственного Университета, 2012, №1(17), с.126-131
4. Patten C., Solana J. Wider Europe . Joint letter by Commissioner Chris Patten and High Representative Solana. 2002 August 8 <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2002-10/Letter.pdf>
5. Болгова И.В. Политика Европейского союза на Южном Кавказе // Кавказский сборник. Т. 5 (37). М.: НП ИД «Русская панорама», 2008, с. 339.
6. Hüseynova H.K. Azərbaycan Avropa inteqrasiya prosesləri sistemində (1991-1997). Bakı: Hərbi Nəşriyyat, 1998, s. 138-140.
7. Kurowska X. The Rule of Law Mission in Georgia (EUJUST THEMIS). / European Security and Defense Policy: the first ten years (1999-2009). Ed. by G. Grevi., D. Helly, D. Keohane. Paris, 2009. p. 201-209.
8. Болгова И.В. Политика Европейского союза на Южном Кавказе // Кавказский сборник. Т. 5 (37). М.: НП ИД «Русская панорама», 2008, с. 342.

9. Sadiqov V.I. Azərbaycan və Avropa // Azerbaijan Focus. Beynəlxalq münasibətlərə dair jurnal. Bakı: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzi, Şərq-Qərb nəşriyyatı, 2010, №2(2), s. 92.
10. Fisher S. The European Union Monitoring Mission in Georgia. / European Security and Defense Policy: the first ten years (1999-2009). Ed. by G. Grevi., D. Helly, D. Keohane. Paris, 2009, p. 386-387.
11. Charap S., Welt C. A more proactive U.S. approach to the Georgia Conflicts. Washington D. C.: Center for American Progress. 2011, p. 24.
12. Herzig E. The new Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia. London: Royal Institute of International Affairs, 1999, 114-117.

УСТАНОВЛЕНИЕ ЮЖНОКАВКАЗСКОЙ ПОЛИТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Т.Х. ВЕЛИЕВА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются такие вопросы как установление южнокавказской политики Европейского Союза. Отмечается, что сближение южнокавказских республик с ЕС очень длинный и ступенчатый процесс. С одной стороны, интеграционный процесс в современном этапе утрудняется за счет некоторых проблем, таких как продливание существующих конфликтов в странах региона. Европейский Союз понимает, что невозможно добиться стабильности в регионе без решения уже существующих в регионе конфликтов. С другой стороны установление Европейской политики в Южнокавказском регионе сталкивается с проблемами международного характера. Так как, ЕС должен принимать во внимание интересы других актеров международно-правовой сцены ибо Южный Кавказ является в центре интересов США, России, Турции, Ирана и т.д.

Ключевые слова: региональные страны, глобальные проблемы, разрешение конфликтов, информационные процессы, международные отношения, внутренняя безопасность, внешняя безопасность

ESTABLISHMENT OF THE SOUTH CAUCASIAN POLICY OF THE EUROPEAN UNION

Kh.T.VALIYEVA

SUMMARY

The article is dedicated to such issues as establishment of the South Caucasian policy of the European Union. It is mentioned that integration of the South Caucasian republics to EU is a very long process. On the one hand, the process of integration on the modern stage becomes difficult because of the prolongation of already emerged conflicts between the regional states. EU comprehends that it is impossible to reach stability in the region without solving already existing problems. On the other hand, establishment of EU's policy in this region faces problems of international character, as EU should take into account the interests of other international actors such as USA, Russia, Turkey, Iran etc.

Key words: regional countries, global problems, conflict management, information processes, international relations, internal security, external security